

הפלה מלאכותית לאור ההלכה

ד"ר אברהם שמינברג

א. הגדרות: הפלה (Abortion) מוגדרת כהפסקת הריון קודם שהעובר נעשה בר-קיימא.

מחברים שונים מגדירים את ההפלה לפי קריטריונים שונים: גיל העובר, ממדיו או סיבת ההפלה.

(1) מבחינת הגיל — מדובר על הפלה מוקדמת, כשהיא מבוצעת לפני 12 שבועות של הריון, והפלה מאוחרת — בין 12—22 שבועות.

(2) מבחינת ממדי העובר — מדובר על הפלה במינוח הרפואי, כאשר משקלו פחות מ-500 גרם ואורכו פחות מ-28 סנטימטר.

(3) מיון ההפלה לפי סיבותיה:

מחלקים את ההפלה לשתי קבוצות עיקריות: עצמונית (ספונטנית) ומלאכותית. להפלה העצמונית צורות שונות: הפלה צפויה, מאימת, בלתי נמנעת (שלימה או בלתי שלימה), הפלה שמנטיה והפלה נדחית.

ההפלה המלאכותית — נושא הדיון במאמר זה — מחולקת לשתי קבוצות עיקריות: הפלה ריפויית (תרפויטית), שנעשית לפי החוק על ידי רופא, והפלה פלילית — המבוצעת בניגוד לחוק.

החוק וההלכה ניסו בכל הדורות להגדיר את המותר והאסור בהפלה מלאכותית ולמעשה בהתאם להגדרותיהם נקבע המצב של הפלה פלילית. יש להדגיש שההפלה המלאכותית הנידונה בהלכה איננה מוגבלת בגיל או בגודל העובר ומתייחסת גם לתקופה שלפני 12 שבועות.

ב. ההפלה בעולם העתיק: מרבית הדתות והמחוקקים של התרבויות העתיקות התנגדו להפלה מלאכותית⁽¹⁾.

(1) הבודהיזם אסר מעשה זה מטעמים דתיים והחמיר מאוד בעונשם של מבצעי. ספרי החוקים של ההודים התייחסו להפלה כרצח. חוקי אשור גזרו מיתה על נשים. אף המצרים הטילו עונש חמור על מבצעי הפלה מלאכותית. בין היוונים מוצאים אנו דעות חלוקות — יש שהתייחסו להפלה כאל תופעה כללית וידועה ויש שאסרו לפגוע בעובר⁽²⁾. במשפט הרומי — החל מסוף המאה השנייה לספירת הנוצרים — נאסרה ההפלה ונקבעו עונשים כגון, עבודת-פרך, גלות, חרמת נכסים ועוד⁽³⁾.

2) הנצרות נקטה עמדה קיצונית ביחסה לאיסור ההפלה מרגע כניסת האשה להריון⁴). ענין ההפלה הוא הנושא הרפואי הגדון ביותר בספרות הכנסייה. האיסור הדתי לביצוע ההפלה הוא מוחלט וכולל אפילו מצב אשר בו המשך ההריון מהווה סכנה ישירה לחייה של האשה.

ניסוחים וקביעות שונים מוצאים אנו בספרות הכנסייה המדגישים איסור מוחלט זה. לדוגמא: "כל התערבות העשויה לגרום בהכרח לסילוק פרי הבטן שאינו בן-קיימא, אסורה בכל התנאים, אפילו אם המטרה רצויה"⁵). לפיכך, "כשסיבוכים חמורים... מופיעים בחודשי ההריון הראשונים... על הרופא הקתולי... לסלק ידיו מן המקרה. אם לא ימצא רופא אחר לטפל באשה, עליו להניח לה למות"⁶). אחת הניסוחאות להנמקת מצב זה היא: "עדיפות שתי מיתות על רצח אחד".

3) התייחסות שלילית להפלה מוצאים אנו גם ברוב "שבועות הרופאים" המוכרות, אם כי ללא פירוט, אלא כקביעה מוסרית להתנהגות הרופא⁷). כך מגוסס הדבר בשבועת היפוקרטס: "אף פעם לא אתן לאשה סם או מכשיר כל שהוא למטרת הפלה"⁸). (או לפי תרגום אחר: "לא אתן לאשה פתילה להפיל פרי בטנה"). בשבועתו של אסף הרופא מוצאים אנו התייחסות לבעיה ספציפית מתוך מכלול נושאי ההפלה: "ואל תשקו אשה הרה לזנוגים להפיל". אמטוס לזויטנוס קבע בשבועתו: "שום אשה לא הפילה את ולדה בעזרתי"⁹).

ג. ההפלה במקורות הראשונים ביהדות: הכוונה בפרק זה היא למצות את הדיון בנושא ההפלה בתורה ובספרות התלמודית — כולל המשנה, מדרשי ההלכה והגמרא — אשר מהווים יסוד לכל דיון הלכתי בספרות הפסיקה המאוחרת.

1) בתורה¹⁰) מוצאים אנו מקור אחד בלבד הקשור בנושא ההפלה: "וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענוש, כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים. ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש". לפי פירושם של חכמי התלמוד מתייחס ה"אסון" שבפסוק לאשה. דהיינו אם לא קרה אסון לאשה, על מי שגרם להפלת ולדותיה לשלם לבעל האשה עונש כספי. ואם כתוצאה מגניפתו קרה אסון לאשה, דהיינו היא מתה — דינו מיתה¹¹). לפי פירוש זה אין בתורה כל רמז לדיון בהפלה מלאכותית בצורתה המקובלת, כלומר כאשר האם זקוקה או מבקשת הפלה מסיבה כלשהיא.

בדרך זו מפרש גם יוסף בן-מתתיהו¹²): "מי שבעט באשה הרה וגרם שתפיל, ייענש על ידי השופטים עונש כסף, משום שהפחית את האוכלוסים על ידי המתת העובר ברחם, וגם לבעלה של האשה יתן סכום כסף; ואם מתה האשה מן המכה ימות גם הוא, כי כן קבע החוק: נפש תחת נפש"¹³).

לעומת זאת, דעת תרגום השבעים ופילון¹⁴), שהמושג "אסון" מתכוון לולדות ולא לאשה. פירוש הפסוק לדעתם הוא כך: עובר שלא נגמרה צורתו — העונש על הפלתו הוא ממון. מאידך הפלת העובר, "שכל איבריו יש להם צורתם

וסדרם המיוחדים להם" — העונש הוא מיתה (ולזה מתכוון הפסוק: נפש תחת נפש). אחד החוקרים¹⁵) מסיק מכאן על קיומו של דין קדום — בניגוד להלכה התלמודית — שלפיו העונש על הפלת עובר שנגמרה צורתו הוא מיתה.

2) אף בספרות התלמודית מעטים הם המקורות הדנים בענין הפלה. במקביל ובהתאם לפירוש חז"ל על הפסוק "וכי ינצו...". נפסק במשנה¹⁶): "תינוק בן יום אחד... ההורגו חייב", כלומר אין חיוב מיתה בהפלת עובר. כך גם מסיקה המכילתא¹⁷): "אינו חייב עד שיהרוג בן-קיימא".

3) דיון מפורש בנושא ההפלה הפלילית נמצא בתלמוד רק במקום אחד¹⁸): "משום רבי ישמעאל אמרו, [בן נח נהרג] אף על העוברין". ובלשון הרמב"ם¹⁹): "בן נח שהרג נפש, אפילו עובר במעי אמו, נהרג עליו" — כלומר, לדעת רבי ישמעאל (וכך נפסקה ההלכה), בן נח (דהיינו לא יהודי) שביצע הפלה חייב מיתה.

4) ספר הוזהר²⁰) מתייחס במפורש להפלה הפלילית ואף מנמק את האיסור בכך, שהעושה כן "סותר את בניינו של הקב"ה ואת אומנותו".

אולם, בתלמוד וגם בספרות ההלכה עד המאה ה-17, אין כל התייחסות להפלה פלילית ביהודים, למרות שהספרות התיאולוגית של העולם העתיק וימי הביניים מכילה דיונים רבים ומקיפים בנושא זה. מחברים אחדים ניסו לתת הסברים שונים לעובדה זו. הנראה ביותר הוא הסברו של וייס²¹), "שכנראה רצח עוברים לא היה קיים כלל בחברה היהודית בשום תקופה", ולכן לא התעורר צורך לדיון מפורט בבעיה זו.

במקומות אחדים בתלמוד מצינו דיון בהפלה שאיננה פלילית, דהיינו תיאור מצבים שבהם הותרה ההפלה בתנאים מסויימים. מקורות אלו מהווים יסודות עיקריים לדיון הרחב בתקופת הפוסקים בהיבטים השונים של הבעיה.

5) המקור היחיד הדן במישרין בהפלה מטעמים רפואיים (אם כי בשלב מאוחר מאוד של ההריון) הוא המשנה הבאה²²): "האשה שהיא מקשה לילד, מתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו איברים-איברים, מפני שחייה קודמין לחייו. יצא רובו — אין נוגעים בו, שאין דוחין נפש מפני נפש". כלומר, מדובר כאן במקרה של סכנת חיים לאם תוך כדי תהליך הלידה ואז מבחינה המשנה בין שני מצבים: כל עוד לא יצא רובו של העובר — רוב הגוף או רוב הראש²³) — מותר לחתוכו כדי להציל את האם. אך אם יצא רובו, אע"פ שהוא מסכן את חיי האם, אין נוגעים בו, "שאינן דוחין נפש מפני נפש".

התלמוד²⁴) מקשה על משנה זו: "ואמאי, רודף הוא?", כלומר ניתן להתייחס לולד כמי שרודף אחר האם להורגה, והדין הוא שמותר להציל את הנרדף גם ע"י הריגתו של הרודף — אם יש צורך בכך²⁵). אם כן גם בשלב של יציאת רובו של העובר יהא מותר להורגו כדי להציל האם. על כך משיבה הגמרא: "שאני התם, דמשמיא קא רדפי לה", דהיינו אין זה רודף רגיל, אלא מן השמים

רודפים את האם, כלומר "זהו טבעו של עולם"²⁶, "ואין אתה יודע אם הולד רודף את האם או האם רודפת את הולד"²⁷, ומכיון שבשלב זה נחשב הולד כבר ליצור אנושי, לכן מובן הדין שאין דוחים גפשו מפני גפש האם. אולם, מפני מה מותר לחתוך את הולד קודם שיצא רובו? בכך חלוקים המפרשים והפוסקים. רש"י מבאר: "כל זמן שלא יצא לאויר העולם לאו גפש הוא וניתן להורגו ולהציל את אמו"²⁸. לעומתו כותב הרמב"ם²⁹: "הורו חכמים, שהעוברת שהיא מקשה לילד מותר לחתוך העובר במעיה... מפני שהוא כרודף אחריה להורגה". כלומר, הרמב"ם נזקק לטעם של "רודף" כדי להסביר היתר חיתוך העובר קודם יציאת רובו. דעתו והסברו זה של הרמב"ם עוררה דיון רחב בין הפוסקים והפרשנים, שהרי התלמוד התייחס בהנמקה זו לשלב של יציאת רובו של העובר ולבסוף נדחתה הנמקה זו. תירוצים שונים נאמרו על כך³⁰, אך אין כאן המקום להאריך בזה.

6) לאור משנה זו מובנת גם הרחבת ההלכה, המוזכרת בתוספתא³¹: "המחתיך את העובר במעי אשה ברשות בית-דין והזיק — שוגג פטור, מויד חייב, מפני תיקון העולם". ההנמקה לכך היא, שאם לא נפטרנו בשוגג יימנע מלבצע את ההפלה ולהציל את האשה, למרות ההיתר שקיים בנסיבות אלו³².

מקורות תלמודיים אחדים דנים במצבים מיוחדים ובלתי שגרתיים:

7) "האשה שיצאה ליהרג, אין ממתנין לה עד שתלד. האשה שישיבה על המשבר, ממתנין לה עד שתלד"³³. כלומר, אשה מעוברת שנתחייבה מיתה — מוציאים אותה להורג תוך כדי הריונה, למרות שע"ז גם העובר ימות. מאידך, אם היא כבר בתהליך הלידה — ממתנינים לה עד שתלד, "כיון דעקר, גופא אחרינא הוא"³⁴. התלמוד³⁵ מקשה על החלק הראשון של המשנה: "פשיטא, גופא הוא?", כלומר, כל עוד לא החל תהליך הלידה מהוה העובר חלק מגוף האשה, ומובן מאליו שמותר להרוג את האשה בהריונה. מכאן יש שרצו להוכיח, שאין איסור חמור בהפלה ובהמתת עובר, שאם לא כן אין דין זה כה פשוט³⁶. אחרים³⁷ דוחים ראייה זו, כי אמנם בדרך כלל קיים איסור בהמתת עובר, אך שאלת הגמרא מתייחסת למקרה החריג והקיצוני הנידון במשנה ואין מכאן ראייה למקרים רגילים.

8) באותו מקום בתלמוד³⁸ מוצאים אנו הלכה נוספת, הרלוונטית לדיון בהפלה: "היוצאה ליהרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הולד תחילה, כדי שלא תבוא לידי גיוול". גם ביחס למקור זה, יש שרצו ללמוד, שאין איסור חמור בהמתת העובר, ויש שדחו זאת עקב הנסיבות החריגות והיוצאות מן הכלל הנידונות כאן.

מכל האמור מתברר, שקיימים מעט מקורות בתורה ובספרות התלמודית הדנים בהפלה. ניתן לומר, שהמכנה המשותף לכל המקורות הללו הוא מצבים ספציפיים, נדירים ויוצאים מן הכלל — חבלה באשה הרה, סכנה לאם תוך כדי תהליך

הלידה, אשה מעוברת שנידונה למיתה. גם המקור היחיד הדן במישרין בהפלה פלילית מתייחס דוקא לנוכרים ולא ליהודים. חסר לחלוטין דיון יסודי וכולל בנושא ההפלה ובהוראות המותרות והאסורות לביצוע הפסקת הריון. רק בספר הוזהר מוצאים אנו התייחסות ישירה ומנומקת לבעיה הכללית של ההפלה.

ד. טעמים לאיפור ההפלה: בין הפוסקים והפרשנים מוצאים אנו אחדות־דעים ביחס השלילי להפלה. כולם מסכימים, שקיים איסור כלשהו בגרימת הפלה. ברם, מוצאים אנו חילוקי דעות בדבר מהות האיסור, חומרתו וטעמו.

מחלוקת יסודית בין הפוסקים היא, האם איסור ההפלה הוא מן התורה (מדאורייתא) או מדברי חכמים (מדרבנן)³⁶. [מחלוקת זו תלויה הרבה בשאלה העקרונית, האם עובר מוגדר כ"נפש" או לא]³⁷. לעובדה זו משמעות הלכתית חשובה, בעיקר בקביעת חומרת האיסור וההתייחסות למצבים מסופקים בנושאי ההפלה השונים (וכפי שיבואר להלן).

כפי שבארנו בפרק הקודם, מעטים המקורות בתורה ובתלמוד הדנים ישירות בהפלה, ובעיקר חסרה לחלוטין כל הנמקה לאיסור ההפלה במקורות הללו. אי לכך, אותם פוסקים הסבורים, שאיסור ההפלה הוא מן התורה, מנסים ליחס ולדמות איסור זה לאיסורי תורה קיימים ומקובלים, ובכך להפוך את ההפלה לענף ונגזרת של איסורים אחרים.

1) המקור העיקרי לדעה שאיסור ההפלה הוא מן התורה נובע מדעתו של רבי ישמעאל, שבו נח שהרג עובר — דינו מיתה³⁸. על סמך הכלל: "ליכא מידעם, דלישראל שרי ולעובד כוכבים אסור" (אין דבר שלישראל מותר ולעובד כוכבים אסור)³⁹, קבעו התוספות⁴⁰, שגם יהודי הגורם להפלה — עובר על איסור מן התורה. סברה זו מבוססת על ההנחה, שגם עובר מוגדר כ"מקצת נפש". מכאן שיסוד האיסור הוא "משום אביוזיהו דרציחה", כלומר איסור ההפלה נובע מאיסור הכללי של רציחה. אכן, כולם מודים, שאין זה בגדר רציחה ממש, שהרי אין יהודי חייב מיתה אם הרג עובר. (זאת על סמך המשנה⁴¹ והמכילתא⁴², שאינן חייב אלא אם כן הרג תינוק בן יום א'). יש לציין קיומה של דעה אחרת, הסבורה שיש חיוב מיתה בידי שמים בהמתת עובר⁴³. אולם גם לשיטה זו אין חיוב מיתה בידי אדם, כדין רציחה ממש. [ואולם יש לציין, כי דעת בעלי התוספות איננה אחידה. במקום אחר⁴⁴ כתבו בפירוש אודות עובר, ש"מותר להורגו". יש שהתייחסו ללשון זו של התוספות כפשוטה וסבורים לשיטה זו, שאין כל איסור בהמתת עובר, כי אין הוא בגדר נפש כלל⁴⁵. ויש שכתבו, שאין לשון זו מדויקת וכוונת התוספות שאין חיוב מיתה בהריגת עובר, אך מכל מקום קיים איסור]⁴⁶.

2) גימק אחר להסברת איסור ההפלה הוא בקל וחומר מאיסור הוצאת זרע לבטלה⁴⁷. המשותף לשתי פעולות אלו הוא העיקרון, "שראו להיות נוצר מכל טיפה זרע קודש", וביצוע פעולות אלו מונע זאת. ואם הוצאת זרע לבטלה נחשבת לאיסור חמור⁴⁸, על אחת כמה וכמה שיש לאסור את ההפלה, שהיא

שלב מתקדם יותר "ליצירת זרע קודש". אכן, אחרים⁴⁶ דוחים סברה זו, כי "שאני הוצאת זרע לבטלה, שמערה לאשפה ומוסיף בכוחות הטומאה ומכחיש בפמליה של מעלה, כנודע מטעם חכמי האמת בעלי הקבלה, שבעל כורחנו אנו צריכים להם לדין זה".

3) נימוק נוסף, שהעלו פוסקים אחדים⁴⁷ הוא מטעם מחבל ומשחית, שהרי עובר נחשב כ"ירך אמו"⁴⁸, דהיינו כחלק אינטגרלי מגופה. וכמו שקיים איסור לחבול בחבירו באיזושהו חלק מגופו, כך חל אותו איסור בבצוע הפלה, שהוא כעין חבלה בחלק מסויים מגוף האם. נימוק דומה הוא מטעם מזיק⁴⁹.

4) טעם כללי ויסודי יותר הוא, "משום מניעת החיים בישראל", בטול מצות פריה ורביה ו, "מיעוט הדמות"⁵⁰. וכך מנסח זאת הרב עוויאל: "אבל מצד אחר יש לאיסור הפלת העובר... ממה שאמרו בגמרא, כל יהודי שאיננו עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים... בן עזאי אומר כאילו שופך דמים וממעט את הדמות... על אחת כמה וכמה במי שעושה פעולה, שממעטת אפשרות קיום וגידול נפש אחת מישראל". ויותר מבואר ומודגש הדבר בספר הזהר⁵⁰, שיש בהפלה משום סתירת בניינו ואמנותו של הקב"ה.

5) נימוק אחר לאיסור ההפלה הוא מטעם סכנה⁵¹, על פי הכלל: כל מפלת בחזקת סכנה⁵². ואם כן אסור לסכן את האשה על ידי הפלה. אכן, מרבית הפוסקים שדנו באספקט זה של הבעיה הסיקו להיתר מבחינה זו מטעמים שונים⁵³. הטעם העיקרי הוא, ש"היום התמחו הרופאים היטב בדברים אלו והורחקה הסכנה... וכל דבר שנעשה בדרך הרפואה ובזהירות גמורה ומלאה להנצל מסכנה לא אסרו חכמים... לכן נראה לענ"ד להתיר הפלת עוברת על ידי רופאים מומחים ומובהקים, שיבטיחו למפרע הצלת סכנת מיתת האם במידה היותר אפשרית"⁵⁴.

6) מאידך, ניסו מחברים שונים להוכיח, שאין בהפלה איסור מן התורה. היסוד העיקרי להנחתם היא הסברה, שאין עובר בגדר נפש קודם לידתו ולכן לא חלים עליו איסורי הריגה. ובאופן מפורט יותר הסתמכו מחברים אלו על המקורות השונים, שהובאו בסעיף ג' לעיל, שמהם משתמע, שאין איסור חמור בהמתת עוברים. לעומתם הסוברים שאיסור הפלה הוא מדאורייתא דחו ראיות אלו, כמבואר לעיל.

כפי שראינו קיימת מחלוקת יסודית בשאלה אם הפלה אסורה מן התורה או מדברי סופרים. אין גם אחדות-דעים ביחס להנמקת האיסור — יש המשייכים את איסור ההפלה לרציחה; אחרים תולים את האיסור בהוצאת זרע לבטלה; יש המדמים אותו למחבל, משחית ומזיק; ויש המייחסים אותו לאיסור הכללי של מניעת חיים, מיעוט הדמות וביטול פריה ורביה.

ה. זמנים שונים בהריון ובלידה: במקורות התלמודיים קיימת אבחנה בין תקופת ההריון כולה כחיידה אחת, לבין שלבי הלידה — בכל הנוגע לבעיית

ההפלה. לעומת זאת, בין הפוסקים האחרונים מוצאים אנו חלוקה לזמנים שונים גם בתוך תקופת ההריון.

1) על יסוד הגדרת התלמוד⁵⁵ — "עד ארבעים יום מיא בעלמא" — כלומר, עד ארבעים יום ראשונים של ההריון העובר נחשב כמים, למדו פוסקים רבים⁵⁶, שאין להתייחס אליו כאל גפש בתקופה זו. מסקנתם היא, שבתקופה זו מותר לגרום להפלת העובר. וכך כותב הרב וינברג: "כמה אחרונים תפסו, דעיקר דקודם מ' יום מותר להפיל את העובר"⁵⁷.

לעומתם סבור הרב אונטרמן⁵⁸, שאין ארבעים יום מהוים גבול כלשהוא ביחס להפלה ובכל תאריך של ההריון קיים איסור ההפלה. עיקר יסודו הוא, שרוב הגשמים יולדות ולד תקין וחיוני ("ולדא מעליא"), ולכן יש להתייחס לעובר מרגע הווצרו כגפש חיה. (ואכן, גם לענין חילול שבת — יש המתירים לחלל עבורו את השבת גם בתוך ארבעים יום)⁵⁹.

2) קביעה אחרת של התלמוד מהוה יסוד לזמן נוסף בתוך תקופת ההריון, המשמש לפוסקים אחדים גבול קריטי בנושא ההפלה. הכוונה למבואר בתלמוד⁶⁰: "וכמה הכרת עובר... שלשה חדשים". כלומר, סוף השליש הראשון היא התקופה, שבה ניכר באופן חיצוני שהאשה בהריון. וכך כותב הרב יוסף⁶¹: "ועוד, דבג"ד עדיין לא מלאו לעובר ג' חדשים. ונראה דבכהאי גוונא אין בן נח נהרג עליו וגם לישראל אין איסור מן התורה בזה, שאין הכרת העובר בפחות מג' חדשים". יוצא אם כן, שהמחמירים באיסור ההפלה לא אמרו כן אלא לאחר שלשה חדשים (וכן גם דעת פוסקים אחרים⁶²).

3) בתוך תהליך הלידה מביינים המקורות התלמודיים בשלבים אחדים⁶³: "ישבה על המשבר", דהיינו תחילת הלידה, צירים מסודרים והתבססות הראש. כפי שראינו, הרי שאשה שנתחייבה מיתה ממתינים לה עד שתלד, אם היא בשלב זה של הלידה⁶⁴.

מרגע שיצא ראשו⁶⁵, או רוב גופו⁶⁶, חל עליו הדין של "אין דוחין גפש מפני גפש". מרגע זה מתייחסת ההלכה לולד כשוה-ערך למבוגר ברוב הבחינות, ואם יש תקוה לחייו אין להציל את האם על חשבוננו. אכן אין חיוב מיתה למי שהרג את הולד בשלב זה. אגב, יש לציין שבלידת עכוז איננו נחשב כילוד לכל הדעות, אלא עד שיצא רוב גופו⁶⁷.

יוצא, איפוא, שלדעת מרבית הפוסקים קיימת חשיבות הלכתית לגיל העובר ולשלב הלידה — בהתייחסות לחומרת איסור ההפלה.

ו. האינדיקציות להפלה: באופן כללי ניתן לחלק את ההוראות הקיימות להפלה מלאכותית לשתי קבוצות עיקריות: (א) סיבות הקשורות באם; (ב) סיבות הקשורות בעובר.

הסיבות הקשורות באם מתחלקות לקבוצות הבאות: 1. סכנת חיים לאם כתוצאה מההריון והלידה עצמם; 2. סכנת חיים לאם עקב מחלה אורגנית סיסטמית, הקודמת להריון ומוחרפת על ידו; 3. מחלה אורגנית סיסטמית של האם, המוחרפת ע"י ההריון, אך לא מסכנת את חייה; 4. החשת מיתת האם כתוצאה מההריון (במקרה של מחלה, שהפרוגנוזה שלה גרועה בלאו הכי); 5. מחלה נפשית של האם, הנגרמת או מוחרפת על ידי ההריון; 6. מחלה אורגנית של איבר בודד, המוחרפת על ידי ההריון; 7. הריון מחוץ למסגרת הנישואין — עקב גילוי עריות, זנות או אונס; 8. סיבות סוציאליות, כלכליות ואחרות.

סיבות להפלה הקשורות בעובר מתחלקות לקבוצות הבאות: 1. מחלה של האם העלולה לגרום פגמים בעובר; 2. מצב יאטרוגני העלול לגרום פגמים בעובר, בעיקר תרופות והקרנות; 3. מחלות תורשתיות בעובר.

מלבד שתי קבוצות עיקריות אלו דנו הפוסקים בשני מצבים נוספים: 1. מצב המסכן גם את האם וגם את העובר יחדיו; 2. ביצוע הפלה לבוכריה.

הנה, בניגוד לעמדה הקתולית האוסרת הפלה בכל הנסיבות (כפי שראינו בסעיף ב') לא קיימת דעה כזו ביהדות. אכן מצינו בין הפוסקים מיגוון של דעות ביחס להוראות השונות — מהן מחמירות ומהן מקילות — אך לכל הדעות קיימות הוראות מסויימות, שבהן מותרת ההפלה. יש להדגיש, שגם לפי הדעות המקילות ומתירות ביצוע הפלה במצבים מסויימים, משתדלים הפוסקים לצרף סניפים שונים לחיזוק ההיתר. נתונים מקילים אלו סוכמו בסעיף ד' לקמן.

א. סיבות להפלה הקשורות באם:

1. סכנת חיים לאם כתוצאה מההריון או הלידה עצמם: זהו המקרה הברור ביותר להיתר ההפלה, וכפי שמתבאר מפשטות לשון המשנה²²: "האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את העובר שבמעיה". ואכן מספר מחברים²³ הסיקו להלכה, שרק במצב כזה יש להתיר את ההפלה ולא בכל מקרה אחר. מדובר במצבים כמו רעלת הריון, שליית פתח, הפרדה מוקדמת של השלייה, מצגים פתולוגיים מסובכים וכיוצ"ב. אולם דעה קיצונית זו היא דעת מיעוט, וכל שאר הפוסקים הרחיבו את ההיתר גם למצבים אחרים.

2. סכנת חיים לאם עקב מחלות קודמת להריון, המוחרפות ע"י ההריון: מדובר במצבים קשים של סכרת, מחלות-לב, מחלות כליות או מחלות סיסטמיות אחרות, שההריון מחמיר את מצבו, ועלול להגיע עד לסכנת חיים לאשה. כאמור, מרבית הפוסקים מתירים בשופי לבצע הפלה במצב זה, כדי להציל את האם²⁴.

בעיה זו הוותה את המרכיב הרפואי-אורגני השכיח ביותר בנושא ההפלה.

אכן, כתב אחד הגניקולוגים בספר השנה 1957/58, ש"הטיפול הרפואי התפתח היום במידה רבה, שרק מחלות בודדות מצדיקות את בצוע ההפלה". על כך העיר ד. ארליך¹⁰, שהצהרה זו אופטימית במידת-מה, כיון שהתפתחות הרפואה העמידה כיום בעיות חדשות בשטח זה, כגון אי-ספיקת כליות וטפול בדיאליזה, מסתם-תותב בלב וכיוצ"ב. מכאן שמרכיב זה בנושא ההפלה לא הצטמצם, אלא להיפך.

3) מחלה אורגנית-סיפטמית של האם, המוחרפת ע"י ההריון, אך לא מסכנת את חייה: מדובר באותן קבוצות-מחלות, שגידונו בס"ק 2, אשר חומרת המצב לא מסכנת את חיי האם לפי הערכת הרופאים. מרבית הפוסקים, הסבורים שאיסור ההפלה הוא רק מדברי-חכמים, התירו ביצוע ההפלה גם במקרים כאלו¹¹. לעומתם, ברור שאותם פוסקים האוסרים את ההפלה במקרים שפורטו בס"ק 2, יאסרו גם במצב זה.

4) החשת מיתת האם כתוצאה מההריון: הכוונה למצב, בו האם חולה במחלה, שהפרוגנוזה היא קטלנית וההריון עלול לקרב את המות. מקרה כזה של אדם, הנתון במצב שבו סיכויי ההוותרות בחיים קטנים ביותר, נקרא במינוח ההלכתי — "חיי שעה". השאלה היא, איפוא, האם מותרת ההפלה לצורך חיי שעה של האם. אחד מרבני דורנו¹² דן בשאלה זו, ביחס לאשה בהריון החולה בסרטן הריאה, ומסקנתו שההפלה מותרת גם לצורך חיי שעה.

5) מחלה נפשית של האם, הנגרמת או מוחרפת ע"י ההריון: מדובר על מחלות פסיכיאטריות ברורות ולא על בעיות פסיכולוגיות קלות. ידוע, שההריון עשוי לעורר בעיות נפשיות מודחקות או לטנטיות. מחלות פסיכוסיות בקשר להריון די נדירות (בערך 10,000:14). מכיון מחלות אלו, השכיחות הן סכיזופרניה, מניה-דפרסיה ותגובות פסיכונירוטיות¹³. הפוסקים שדנו במצב זה, מנסחים זאת "כהתקף מחלת עצבים". יש שהתירו¹⁴, ויש שאסרו¹⁵.

6) מחלה אורגנית של איבר בודד, המוחרפת ע"י ההריון: השאלה מתייחסת למצבים, בהם ההריון עלול לסכן איבר מסויים של האם. בעיקר נדונו הבעיות הקשורות באבוד ראייה (כגון בהפרדות הרשתית) ובאבוד חוש השמיעה¹⁶. מסקנת שני המתברים, שדנו במקרים ספציפיים אלו, להתיר את ההפלה. באופן עקרוני סיכם הרב עובדיה יוסף¹⁷ נושא זה בכך, שלדעת הסוברים, שאיסור ההפלה הוא מדברי חכמים — יתירו בצועה בסכנת איבר; אך לדעת הסוברים, שהפלה אסורה מן התורה וההיתר הוא רק במצבים של פקוח-נפש לאם, אין להתיר במקרים של סכנת איבר גרידא.

7) הריון מחוץ למסגרת הנשואין: הכוונה להריון עקב גילוי עריות, וזאת או אונס. מבחינה הלכתית יש להבחין בין שני מצבים: הריון של אשה פנויה, אשר ולדה נחשב ככשר לבוא בקהל (אף על פי שהוא מוגדר כ"פגום"), לעומת הריון של אשת איש, שהולד נחשב למזור ואסור לבוא בקהל.

יש מהפוסקים⁷⁷, שאסרו את ההפלה בכל מקרה, מכיון שאין כל הבדל בין עובר חוקי, פגום או ממזר בזכות הקיום, ואין כל היתר להורגו. לעומתם יש פוסקים המחלקים בין שני המצבים⁷⁸. פוסקים אלו סבורים, שאין כל מקום להיתר ההפלה במקרה של פנויה שזינתה, אך מתירים הפלת ממזר. אחד הנמוקים הוא, שאשה כזו חייבת מיתה לפי דיני ישראל. מכיון שהוצאתה להורג גוררת עמה גם המתת העובר, הרי שזכותו לקיום פחותה מהרגיל ומותר לבצע הפלה. נמוק אחר הוא, שההורים של עובר זה גורמים רבוי ממזרים בעולם. לפי זה היתר ההפלה הוא להורים עצמם (ע"י תרופה או "הכאה כנגד בית ההריון"), אך לא על-ידי אחרים.

פוסק אחר⁷⁹ מרחיק לכת עוד יותר, ומתיר ההפלה גם בפנויה שזינתה, מהטעם של "פגם משפחה, ביוון וחלול השם".

8 סיבות פוציאליות, כלכליות ואחרות: קבוצת אינדיקציות אלו מהווה גורם שכיח ביותר בבקשת אשה להפלה. בסקר שנערך בארץ בשנים 66—1965, נמצא כי 27% מקרב הנשים שפנו לקופת-חולים לבצוע הפלה, נמקו בקשתם בסיבות סוציו-אקונומיות⁸⁰. יש להניח כמעט בודאות, שמספר זה אינו משקף את המציאות, כי הפלות על רקע סוציאלי וכלכלי מבוצעות בעיקר מחוץ למסגרת ממוסדת⁸¹.

מבחינה הלכתית מוצאים אנו חלוקי דעות בין הפוסקים בהתייחסות לנושא זה. ברור הדבר, שלשיטת הפוסקים, שרק מצב של פקוח-נפש לאם מהווה בסיס להיתר ההפלה, אסור בצוע ההפלה כשהוראה היא רק סוציאלית-כלכלית. ואכן, יש מהפוסקים שהדגישו במפורש היבט זה לאיסור. ההשקפה הכללית של בעלי ההלכה מתנגדת להפלה, גם כאשר ישנם "צרכים קלושים" כלשהם, ובפרט כשאינם מוגדרים כל צרכם.

מאידך, יש מחברים שהתירו את ההפלה "לצורך גדול", או "צורך קלוש", או "סבל רב"⁸² — הגדרות שאינן מדויקות ואינן מתייחסות דוקא למצבים גופניים. ייתכן, שבהגדרות אלו ניתן לכלול גם מצבים סוציאליים וכלכליים קשים. עד עתה לא מצאתי התייחסות מפורטת לנושא זה, לשיטת הפוסקים שאיסור ההפלה הוא רק מדרבנן, וכנראה שבמצבים אינדיבידואליים קשים יש מקום להיתר לשיטה זו. אחד המחברים⁸³ סיכם נושא זה כך: "אחת הבעיות הקשות העומדות בפני הרופאים, ובודאי בפני אנשי ההלכה, היא בעית ההפלה מסיבה סוציאלית".

ב. סיבות להפלה הקשורות בעובר:

1) מחלה של האם העולה לגרום פגמים בעובר: מדובר במחלות וירליות של האם, בעקר בתחלת ההריון, בעלי כושר חדירה לשלייה, אשר עלולים לגרום מומים בעובר. עובדה זו נתגלתה ב-1941 ע"י גרג האוסטרלי⁸⁴, ביחס לוירוס האדמת. מאז נחקרה תופעה זו בהרחבה ופורסמו בענין עבודות רבות. ברם,

מלבד האדמת — שהוא החשוב בין הוירוסים מוזיקי העובר — ידועים גם וירוסים אחרים בעלי השפעה טרטוגנית: חזרת, ציטומגלווירוס, אבעבועות-בקר, אבעבועות שחורות⁸³. הרפס סימפלקס, וכן סיפיליס וטוקסופלסמליס⁸⁴. במאמר מיוחד⁸⁵ הרחבתי את הדיון על אודות הבעיות הרפואיות של אדמת בהריון, שכיחות הפגיעה, סוגי המומים וחומרתם, ואין כאן המקום להאריך בזה. ברצוני לדון כאן רק באספקט ההלכתי של הנושא. מאחר ובעיה זו התעוררה רק בשלשים השנים האחרונות, מעטות הן התשובות הדנות בשאלה זו. הפוסקים שדנו בענין נחלקו בדעותיהם — יש האוסרים את ההפלה, ויש — המתירים. גישת האוסרים היא, שזכותם של בעלי מומים לחיות, שזה לזו של בריאים ואין בסמכותינו לבצע סלקציה מי יחיה ומי ימות. כמו-כן קיים סכוי סביר, שההפלה תמית עובר בריא — ללא מומים — מאחר ורק אחוזים מסויימים נפגעים (ולפי חוקרים רבים הסבירות היא רק בחמישית מהמקרים או פחות⁸⁶). לאור זאת פסק הרב אונטרמן⁸⁷ לאסור באופן מוחלט: "יש איסור חמור להפיל עובר... גם לפני ארבעים יום אסור. ומה שחוששין, שמא תפגע בו מחלת האדמת, הנה זה לא מדיני פקוח-גפש הוא (כי לא שמענו, שכדי להגן עליו מפגיעה יקפחו את חייו, אתמהו), אלא מפני שההורים רוצים להקל על עצמם עול הטפול בו, ואין איסור שהוא מעין רציחה בדחה מפני חששות". (יש לציין, ששיטת הרב אונטרמן היא, שאיסור ההפלה בכלל הוא מטעם רציחה ואיסורו מן התורה). לעומת זאת השקול להתיר הפלה במקרה כזה הוא ההתחשבות בצערם של ההורים, ובעקר באספקט הפסיכולוגי הקשה של אשה הרה, היודעת שעובר פגום נמצא ברחמה, וכל חייו יהיו שרשרת של יסורים וצער. מכאן מסקנת הרב "יראלי"⁸⁸: "מכל זה נראה, שתהא מותרת ההפלה במקרים כאלה, כל שלדעת הרופאים המומחים רוב הולדות הם בעלי מומים גדולים או חסרי דעה". אחרים⁸⁹, מתירים את ההפלה במקרה של אדמת קודם ארבעים יום להריון (על סמך הנחתם, שעצם איסור ההפלה איננו מן התורה) ונוטים להתיר גם לאחר ארבעים יום בגלל צערם של ההורים.

יש לציין, שהאספקט הפסיכולוגי מהווה מוקד לחלוקי דעות גם בין הפסיכיאטרים והפסיכולוגים. יש המדגישים יסוד זה כהוראה להפלה, אך מאידך, יש הסוברים שזה דוקא מהווה הוראת-נגד להפלה במקרים אלו, כיון שנשים מאשימות את עצמן לאחר מכן על היותן רוצחות, ונכנסות לתגובות דכאוניות עמוקות⁹⁰.

2) מצב יאטרוגני העלול לגרום פגמים בעובר: מדובר בעקר בשני גורמים: תרופות מסויימות הנלקחות על ידי האשה בתקופת הריונה, והקרנת המעוברת — לצורך בירור רפואי או טפול. מבין התרופות, המפורסם ביותר הוא ה-Thalidomide, שיוצר ע"י חברה גרמנית — Chemie Gruenthal. כתוצאה משמוש בתכשיר-הרגעה זה ע"י נשים הרות, נולדו כ-6,000 ילדים בעלי-מום. חברה זו נתבעה למשפט, שנמשך שנה ושבעה חדשים, ובמהלכו נשמעו 120 עדים. המפעל חוייב בתשלום פיצויים בסך 30 מיליון דולר⁹¹. מבחינה מדיקולגלית והלכתית התפרסמה הבעיה בעקבות משפט נגד גב' סוזן ון-דה-פוט,

בנובמבר 1962 בבלגיה. האשה הזו בלעה 11 כדורי תלידומיד בתחילת הריונה. היא ילדה בת ללא ידיים, ללא מבנה גוף ועם רגליים מעוותות. האשה הרגה את הבת הזו, אך זוכתה מאשמת הריגה ע"י חבר מושבעים של 12 גברים לאחר 6 ימי משפט, בטענה שהיא הצילה את בתה מחיי סבל. משפט זה עורר דיונים מדיקור'גליים רבים. כן פורסם מאמר הלכתי מיוחד⁹¹, שמסקנתו נוגדת לחלוטין את פסק-הדין הג"ל. לדעת המחבר, מבחינה הלכתית ומוסרית אסור להרוג ולד כזה. יותר מזה, גם אסור להפיל עובר, למרות שקיימת הוכחה רנטגנית שהולד יהא מחוסר איברים.

כיום קיימות תרופות נוספות, שידועות או חשודות בגרימת שינויים טרטוגניים. בין השאר יש לציין תרופות ציטוטוקסיות, תכשירים אנטיביוטיים אחדים ותכשירים אנטיקונולסנטיים⁹². לא מצאתי התייחסות מפורשת בין הפוסקים לתרופות אלו, אך באופן עקרוני דינן כדין תלידומיד.

אשר להקרנות לאשה — אם לצורך צלומי רנטגן לברור מחלות מסויימות, כגון I. V. P., צלומי מערכת העכול, צלומי שלד וכיוצ"ב, ואם לצרכים תרפויטיים, כגון בשאתות — גם כאן ידוע על השפעה טרטוגנית. אף ביחס לנושא זה לא מצאתי התייחסות הלכתית מפורשת, אך באופן עקרוני דומה הבעיה למקרה התלידומיד.

3) מחלות תורשתיות בעובר: בעקבות התפתחות המדע, ניתן כיום לבדוק את העובר בדרכים אחדות, כאשר הוא עדיין ברחם אמו ולוהות מחלות גנטיות שונות, בעקר בתחום הכרומוזומלי והאנזימתי⁹³. שיטת הבדיקה השכיחה ביותר היא האמניוצנטזיס — דקור מי השפיר ובדיקת הדגימה⁹⁴. כמו-כן נשאלים הרופאים לא פעם על סיכוי עובר, אשר הוא בן למשפחה שבה ידוע על מחלה תורשתית מסויימת. לפי הידיעות הגנטיות ניתן לשער את השכיחות הסטטיסטית של היפגעות העובר. מקרים אלו — עד כמה שידיעתי מגעת — לא באו לידי בטוי בפסיקה ההלכתית עד כה, ועל הפוסקים לתת עליהם את הדעת. נראה לי, שבאופן עקרוני אין גידון זה שונה ממצב האדמת במעוברת וגם כאן ניתן להחיל אותם שקולים. מצד אחד אין לרופא סמכות לבצע סלקציה ולהשמיד את בעלי-המומים הפוטנציאליים. ובודאי לשיטת הפוסקים, שאיסור ההפלה הוא מן התורה וניתן להדחות רק במצב של פקוח-נפש לאם — אין מקום להתיר ההפלה במקרים אלו. מאידך, לשיטת הפוסקים שאיסור ההפלה הוא מדרבנן, ובמקרה של צער ויסורים להורים מותרת ההפלה, הרי שגם במחלות תורשתיות קיים אותו שקול ויש להתיר. יתרה מזאת, במקרה של הוכחה למום, או מחלה קשה, שנתקבלה על-ידי דקור מיי-השפיר, נראה שהמתירים באדמת בודאי יתירו כאן, שהרי במקרה האדמת קיים רק חשד למום ובמקרה של הוכחה על-ידי דקור — המום או המחלה — ודאיים הם.

ג. מצבים נוספים שנידונו על-ידי הפוסקים הם:

1) המצב המסכן גם את האם וגם את העובר יחדיו: הדיון במשנה⁹² סובב סביב מצב, המניח שקפוח חיי האחד יביא בהכרח להצלת חיי השני. אולם, במקרה שאי התערבות בתהליך הלידה יביא למות שניהם — קיימים חלוקי-דעות, האם מותר להרוג את הולד גם לאחר שיצא ראשו ורובו. אחד הפוסקים⁹³ דייק מדברי רש"י⁹⁴, שמותר להרוג את העובר גם אם יצא כבר ראשו, כאשר בלא ההתערבות ימותו שניהם. אכן, פוסקים אחרים דחו הוכחה זו⁹⁵. הפוסקים האחרים⁹⁶, שתמכו בהיתר ההפלה במקרה כזה הגיחו כהנחת-יסוד, שהולד געשה שוה-ערך לאם מרגע שיצא ראשו רק כאשר מדובר בהצלת האחד תמורת משנהו, אולם כאשר שניהם בסכנת-חיים עדיין עדיפה האם על פני הולד, מפני שחיותו אינה מובטחת עד תום שלשים יום מלידתו⁹⁷. לעומתם, מצינו פוסקים אחרים⁹⁸, האוסרים המתת הולד לאחר שיצא רובו — גם אם נשקפת סכנת-נפשות לשניהם. טעמם העקרי הוא, שאין הצדקה להתערב במהלך הטבעי של הדברים ואין הרופא שר ושופט בענין זה.

2) בצוע הפלה לנוכריה: כפי שראינו לעיל⁹⁹, חמורה המתת עובר בבן-נח יותר מבישראל. לאור זאת נתעוררה השאלה, האם מותר ליהודי לגרום להפלה באשה לא-יהודיה, גם כאשר קיימות הוראות רפואיות לכך. באופן מפורש דן בשאלה זו המהרי"ט¹⁰⁰, ואוסר סיוע של יהודי להפלת נוכריה¹⁰¹. יש¹⁰² מי שאסר גם מטעם "לפני עיוור לא תתן מכשול"¹⁰³. לעומת זאת, מדברי התוספות¹⁰⁴ משתמע, שלא נטו להבחין בין יהודים לנכרים בענין זה.

ראינו, איפוא, שקיימים מצבים שונים בדרגת חומרתם העלולים לפגוע באם, בעובר או בשניהם והפוסקים נחלקו בשאלה איזו דרגת חמורה מהוה הוראה להפלה.

ז. נתונים המקילים על ההחלטה ההלכתית להיתר ההפלה

בכל המצבים בהם סבורים הפוסקים שיש להתיר את ההפלה, ובעקר במקרים שלא נשקפת סכנת-חיים לאשה, ובכל זאת התיירו חלק מהפוסקים את בצוע ההפלה, קיימת נטיה למצוא דרכים הלכתיות המקילות את איסור ההפלה.

ניתן לסכם בקצרה "עצות" הלכתיות אחדות, שצויינו על-ידי הפוסקים:

1. במידה שקיימת הוראה להפלה, יש להשתדל לבצעה מוקדם ככל האפשר — קודם ארבעים יום להריון או תוך שלשת החדשים הראשונים¹⁰⁵.
2. עדיף לבצע את ההפלה "על-ידי סם", דהיינו תכשירים הגורמים להפלה ללא התערבות ישירה ברחם. הנמוק לכך הוא, שאיסור שתיית סם להפלה אינו אלא מדרבנן¹⁰⁶. לפי זה עדיפה — מבחינה הלכתית — הפלה בעזרת פיטוצין או פרוסטגלנדינים.
3. עדיף שרופא יהודי יבצע את ההפלה ולא רופא נוכרי. זאת, מכיון שהנוכרי מוזהר על העוברים בפירוש¹⁰⁷.

4. לשיטת הסוברים, שאיסור ההפלה הוא מטעם הוצאת זרע לבטלה — עדיף שרופאה-נקבה תבצע את ההפלה, כי היא איננה מצווה על מצות פריה ורביה¹⁰⁸.
  5. במקרה שהרופא המייעץ לבצע ההפלה איננו שומר מצוות, אין לסמוך עליו לבדו ויש לשאול שני רופאים — זה שלא בפני זה. אם שניהם יאמרו שקיימת סכנה לאם — אפשר לסמוך עליהם ולבצע ההפלה¹⁰⁹. אכן, אם מדובר ברופא ירא-שמים — הרי הוא נאמן לבדו¹¹⁰.
  6. יש להתייעץ בנושא זה עם רופא מומחה ובקי ככל האפשר, כי קיימת סכנה לאשה בעצם ההפלה ויש לשקול אספקט זה היטב¹¹¹.
  7. בכל מקרה של הפלה יש צורך בהסכמת הבעל¹¹².
- ניתן, אם כן לסכם ולומר שצורת הביצוע האידיאלית מבחינה הלכתית — כאשר קיימת אינדיקציה לבצוע ההפלה — היא ע"י רופאה-נקבה, יהודיה, שומרת מצוות ומומחית היטב במקצועה, אשר תבצע את ההפלה תוך ארבעים יום להריון ע"י סם ובהסכמת הבעל.

ספרות

1. ראה סכום הדעות — ע. יעקובוביץ, הרפואה והיהדות, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"ו, עמ' 206—214.
2. שם, עמ' 207—208.
3. אנציקלופדיה עברית, כרך ט"ו, ערך הפלה, עמ' 85.
4. סכום דעות הנצרות ראה ב"הרפואה והיהדות", עמ' 209—214.
5. A. KLARMAN, The Crux of Pastoral Medicine, Ratisbon, 1912, p. 135.
6. צוטט ב"הרפואה והיהדות", עמ' 213.
7. O'Malley & Walsh, Essays in Pastoral Medicine, New-York, 1906, p. 54.
8. צוטט, שם.
9. ביחס לאוטנטיות של פסקה זו, ראה ב"הרפואה והיהדות", עמ' 208.
10. ראה רכזו נוסחאות השבועות — ד. מרגלית, דרך ישראל ברפואה, הרצאת האקדמיה לרפואה, ירושלים, תש"ל, פרק 24.
11. ראה א. שטינברג, תפלות ושבועות של חולים ורופאים, להלן, עמ' 249. 257.
12. שמות, כ"א, כ"ב.
13. מכילתא, משפטים, פרשה ח'; בבאקמא מ"ב, א'. וראה עוד: א. אַסְטוֹבִיצ'ר, עמדת העובר בניני עונשין של ישראל, סיני, י"א: א' — ל"ב, תש"ב.
14. יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, ד', ח', ל"ג, 278.
15. ביחס לדעת יוסף בן מתתיהו ב"נגד אפיון", שכלו משתמע לדעתו שהפלה דינה מות, ראה ב"הרפואה והיהדות", עמ' 216—217.

14. Philo: De Spec. Legibus, III, 108—110, וראה: „הרפואה והיהדות“, עמ' 216.
15. א. גיגר, המקרא ותרגומיו, עמ' 280—281. וראה: אנציקלופדיה עברית, שם, עמ' 88.
16. משנה נידה, ה', ג'.
17. מבילחא, משפטים, פרשה ד'.
18. סנהדרין, נ"ו, ב'.
19. רמב"ם, הלכות מלכים, ט', ד'.
20. זוהר, שמות, הנצאת ורשה, 1867, דף ג', עמ' ב'. וראה: אנציקלופדיה עברית, שם, עמ' 89.
21. א. ה. וייס, דור דור ודורשיו, ניריורק וברלין, 1924, כרך ב/ עמ' 23.
22. משנה אהלות, ז', ו'.
23. בהגדרה המשפטית של רגע הלידה קיימות דעות אחרות: ראה: „הרפואה והיהדות“, עמ' 221, הערה 154.
24. סנהדרין, ע"ב, ב'.
25. שולחן ערוך, הוש"מ שפטה, תכ"ה, א'.
26. רמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש, א', ט'.
27. ירושלמי סנהדרין, ח', ט'.
28. רש"י סנהדרין, ע"ב, ד"ה יצא ראשו.
29. ראה: שו"ת חות יאיר, סי' ל"א; שו"ת גודע ביהודה, תניינא, חח"מ, סי' נ"ט; שו"ת מהר"ם שיק, חיו"ה, סי' קנ"ה; שו"ת אחיעזר, ח"ג, סי' ע"ב; שו"ת תורת חסד, חאה"ע, סי' מ"ב; חדושי ר' חיים על הרמב"ם, שם; אבן האול על הרמב"ם, שם; שו"ת גאוני בתרא, סי' מ"ה; שו"ת שרידי אש, ח"ג, סי' קכ"ז; שבט מיהודה, עמ' 26 ואילך; שו"ת יביע אומר, ח"ה, חאה"ע, סי' א', אות ה'; שו"ת תפארת צבי, תאו"ת, סי' י"ד.
30. תוספתא גיטיק, ד', ז'.
31. שו"ת תשב"ץ, חלק ג', סי' פ"ב.
32. משנה ערכין, א', ד'.
33. ערכין ז', א'.
34. שו"ת מהרי"ט, סי' צ"ט; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חח"מ, סי' מ"ז; עמוד הימיני, סי' ל"ב.
35. שו"ת חות יאיר, סי' ל"א; שו"ת שאילת יעבץ, סי' מ"ב.
36. רשימת הסבורים, שהאיסור הוא מדאורייתא או מדרבנן גדולה, ומספר מחברים קבצו רשימות אלו. ראה: שרי תמר, פאת השדה, מערכת א', כלל נ"ב; שו"ת מהר"ש ענגיל, ח"ז סוסי ק"ע; שו"ת תורת חסד, חאה"ע, סי' מ"ב; שו"ת אחיעזר ח"ג כוסיי ס"ה; שו"ת יביע אומר, ח"ה, חאה"ע, סי' א'.
37. ראה: הרב ע. יוסף, הפסקת ההריון לאור ההלכה, לעיל, עמ' 78 ואילך. וראה: אנציקלופדיה תלמודית, ערך אדם.
38. סנהדרין, נ"ט, א'.
39. תוספות, סנהדרין, נ"ט, א', ד"ה ליכא; תוספות חולק, ל"ג, א', ד"ה אחד.
40. משך חכמה, ריש פרשת ויקהל. וראה: שו"ת דובב מישרים, ח"א, סי' כ'; הרב ע. יוסף, לעיל, עמ' 85.

41. תוספות נידה, מ"ד, א', ד"ה איהו.
42. ראה : מהר"ץ חיות, נידה, שם ; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג חור"מ, סי' מ"ז ; צ"ח אליעזר, ח"ט, סי' ג"א, שער ג', פ"ב.
43. ראה : הגהות יעב"ץ, נידה, שם ; שו"ת חות יאיר, סי' ל"א ; שו"ת בית יצחק, חו"ד, ח"ב, סי' קס"ב ; ספר פרי האדמה, ח"ב, דף קמ"ג, עמ' ג' ; שו"ת עטרת חכמים, חאה"ע, סי' א' ; שו"ת דובב מישורים, ח"א, סי' כ'.
44. שו"ת חות יאיר, סי' ל"א ; זכותא דאברהם, הובא בשו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג חור"מ, סי' מ"ו.
45. ראה : אוצר הפוסקים, אה"ע, סי' כ"ג, סק"א, אות א'.
46. שו"ת שאילת יעב"ץ, ח"א, סי' מ"ג ; שו"ת משפטי עוזיאל, שם.
47. שו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' צ"ז ; שו"ת צפנת פענח, ח"א, סי' נ"ט.
48. חולק, נ"ה, א'.
49. שו"ת עטרת חכמים חאה"ע, סי' א'.
50. שו"ת בנין דוד סי' מ"ז, אות ג' ; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג חור"מ, סי' מ"ז.
51. שו"ת בית שלמה, חור"מ, סי' קל"ב.
52. רמב"ן בתורת האדם, הובא ברא"ש ור"ן, יומא, פ"ג א'.
53. הרב ע. יוסף, לעיל עמ' 93.
54. שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג חור"מ, סי' מ"ז. וראה עוד : שו"ת אבני צדק, חור"מ, סי' י"ט ; שו"ת לבושי מרדכי, ח"ב, חו"ד, סי' ס"ז, וחור"מ סי' ל"ט ; שו"ת בנין דוד, סי' מ"ז ; הרב צחיג, נועם, כרך ז', עמ' לו—נז.
55. יבמות, ס"ט, ב'.
56. שו"ת חות יאיר, סי' ל"א ; שו"ת בית שלמה, חור"מ סי' קל"ב ; שו"ת תורת חסד, חאה"ע, סי' מ"ב, אות ל"ג ; ש"ך, חור"מ, סי' ר"י, סק"ב ; חמדת ישראל, מפתחות לדף י"ז ; שו"ת אחיעזר, ח"ג, סוסי" ס"ל ; שו"ת צפנת פענח, ח"א, סי' נ"ט ; שו"ת שרידי אש, ח"ג סי' קכ"ז ; הרב צחיג, נועם, ח"ז, עמ' ל"ז ואילך ; שו"ת צ"ח אליעזר, ח"ז, סי' מ"ה, פ"א, אות ח'.
57. שו"ת שרידי אש, ח"ג, סי' קכ"ז.
58. הרב אונטרמן, נועם, כרך ו', עמ' א' ואילך.
59. ראה : רא"ש ור"ן, סוף מסכת יומא.
60. נידה, ח', ב'.
61. שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' ח'.
62. שו"ת חות יאיר, סי' ל"א ; שו"ת פרי השדה, ח"ד, סי' נ"ז, אות ה'.
63. ראה גם סכומו של הרב יעקובוביץ ב"הרפואה והיהדות", עמ' 9—228.
64. לפי גירסת הירושלמי, שבת, יד, ד', וירושלמי עבודה זרה, ב', ב', וכן משמע מר"ש ורא"ש, משנה אהלות, ז', ו'.
65. לפי גירסת המשנה באהלות, ז', ו'.
66. שו"ת פנים מאירות, ח"ב, סי' ח'.
67. פחד יצחק, ערך. נפלים ; שו"ת כח שור, סי' כ'.

68. שו"ת בית שלמה, חח"מ סי' קל"ב ; שו"ת פרי השדה, ח"ד, סי' נ' ; שו"ת בנין דוד, סי' מ"ז ; שו"ת אבני צדק, חח"מ, סי' י"ט ; אפרקטא דעינא, סי' קס"ט ; שו"ת צור יעקב, סי' קמ"א ; שו"ת צפנת פענח, ח"א, סי' נ"ט ; מנחת חינוך, ריש פר' ויקהל ; שו"ת לבושי מרדכי, ח"ב, חיו"ד סי' פ"ז ; שו"ת יביע אומר, ח"ד תאה"ע, סי' א' . כמוכן שכל הפוסקים המתירים הפלה במצבים פחות חמורים, עאכ"כ יסכימו להיתר במצב זה.
69. ד. ארליך, הרקע הרפואי להפסקת הריון כמבוא לדיון הלכתי, לעיל, עמ' 75.
70. שו"ת רב פעלים, ח"א, תאה"ע, סי' ד' ; שו"ת תורת חסד, תאה"ע, סי' מ"ב ; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ו, סי' מ"ה, ועוד.
71. שו"ת שאילת ישורון, ח"א, סי' ל"ט.
- L. C. Kolb, Noyes' Modern Clinical Psychiatry, 7th ed, Saunders Comp., Philadelphia, 1968, p. 123-4.
73. שו"ת פרי הארץ, חיו"ד, סי' ב' ; שו"ת לבושי מרדכי, חח"מ, סי' ל"ט.
74. שו"ת כח שור, סי' כ"ו.
75. שו"ת צור יעקב, סי' קמ"א.
76. שו"ת משפטי ערויאל, ח"ג חח"מ סי' מ"ו—מזו.
77. שו"ת חות יאיר, סי' ל"א ; שו"ת לחם הפנים, קונטרס אחרון, סי' י"ט ; ישועות מלכו על הרמב"ם, פרק ב' מהלכות שבת ; ספר חסידים, סי' תתש"ה.
78. שו"ת שאילת יעבץ, ח"א, סי' מ"ג ; שו"ת משפטי ערויאל, ח"ג, חח"מ, סי' מ"ו.
79. שו"ת רב פעלים, ח"א, תאה"ע, סי' ד'.
80. ט. ישורון ברמן, סבות לדרישת האשה להפלה מלאכותית בגלל הריון בלתי רצוי, הרפואה, 76 ; 452, 1969.
81. שו"ת ציץ אליעזר, ח"ו, סי' מ"ח.
82. Gregg N. M., Congenital Cataract following German Measles in mother, *Trans. Ophthalmol. Soc. Aust.* 3:35-46, 1941.
83. ז. פריאר, בהשפעתן של מחלות וירליות על העובר, לעיל, עמ' 95.
- Leading article, Subtle Effects of Perinatal Infection, *New Eng. J. Med.*, 84, 290:337-338, 1974.
85. א. שטינברג, ההפלה המלאכותית במקרה של אדמת בהריון, אסיא, 4 : 19-27, 1973.
86. הרב א. אונטרמן, בענין מקוונפש של עובר, נועם, כרך ו' עמ' א'.
87. הרב ש. ישראלי, עמוד הימיני, סי' ל"ב.
88. הרב וינברג, נועם, כרך ט', עמ' קצ"ג ; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט, סי' נ"א, שער ג' פרק ג', אות ט'.
89. M. S. Calderon, Abortion in the United States, 1958, p. 129.
90. ראה : 1971, 481 : 284, *New Eng. J. Med.*.
91. הרב ז. צחיג, על הפלה מלאכותית, נועם, כרך ז', עמ' ל"ו.
- 91א. ד. ה. כהן, הרפואה, 83 : 208-210, 1972.
92. Antenatal Diagnosis of Genetic Diseases, edited by A. E. H. Emery, Churchill Livingstone, 1973.

93. שו"ת פנים מאירות, ח"ב, סי' ח.
94. רש"י סנהדרין, ע"ב, ב' ד"ה יצא.
95. רמ"ה, סנהדרין, ע"ב, ב' ד"ה יצא ; שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' א.
96. תפארת ישראל, משנה אהלות, ז' ר"י, סי' י' ; שו"ת מהר"ם שיק, חיו"ד, סי' קנ"ה ; שו"ת מלמד להועיל, חיו"ד, סי' ס"ט.
97. כך ביאר זאת הרב יעקובוביץ בספרו, עמ' 225.
98. שו"ת מחנה חיים, ח"ב, חח"מ, סי' ג' ; שו"ת פנים מאירות, ח"ב, סי' ח' ; הגהות רע"א, אהלות, שם ; שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' ד' ; שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חח"מ, סי' מ"ו.
99. לעיל סעיף ג (3) רד"א(1).
100. שו"ת מהרי"ט, ח"א, סי' צ"ז, צ"ט. בשתי תשובות אלו, שדנות באותו נושא, קיימת לכאורה סתירה במסקנות. דנו בכך מספר מחברים. ראה : שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' א' אות ז', שטיכב נושא זה בהרחבה.
101. וראה עוד : שו"ת מקור חיים, סי' ט"ו ; שו"ת דברי יששכר, חח"מ, סי' קס"ח ; שו"ת אריה דבי עלאי, חיו"ד, סי' י"ט.
102. כנסת הגדולה, טור חח"מ, תכ"ה, ר'.
103. עפ"י פסחים, כ"ב, ב'.
104. תוספות סנהדרין, ג"ט, א. וראה : אנציקלופדיה תלמודית, כרך ג', עמ' שנ"א.
105. ראה סעיף ה לעיל.
106. שו"ת בית יהודה, ח"א, חאה"ע, סי' י"ד ; שו"ת חיים ושלום ח"א סוסי"מ ; שו"ת חות יאיר, סי' ל"א ; שו"ת שפת הים, חאה"ע, סי' י"ד ; שו"ת יביע אומר, ח"ד, חאה"ע, סי' א' ; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט, סי' נ"א, שער ג'.
107. מנחת חנוך, מצוה רצ"ו ; מלא הרועים, סנהדרין ג"ו, ב' ; הרב צוויג, נועם, כרך ז', עמ' ל"ו ; שו"ת שאילת ישורון, ח"א, סי' ל"ט ; שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט, סי' ג"א, שער ג'.
108. שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט, סי' נ"א, שער ג', פרק ג'.
109. שו"ת בנין דוד, סי' מ"ז ; שו"ת מהר"ש ענגיל, ח"ז, סי' ק"ע ; שו"ת מהרש"ם, ח"א סי' י"ג ; הרב עובדיה יוסף, הפסקת הדין לאור ההלכה, לעיל עמ' 92 — 93.
110. הרב עובדיה יוסף, שם.
111. שו"ת משפטי עוזיאל, ח"ג, חח"מ, סי' מ"ו ; הרב צוויג, נועם, כרך ז', עמ' ל"ו.
112. שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט, סי' נ"א, שער ג' ; שו"ת שאילת ישורון, ח"א, סי' ל"ט.
113. ראה בהרחבה :
- J. J. Pomerance, S. J. Jaffe, Maternal Medication and its Effect on the Fetus, Current Problems in Pediatrics, Vol. 4, No. 1, November 1973.

הערת העורך : ראה מקורות נוספים בעמ' 160.